

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ימים שבהם אסור להתענות ולהספיד

(ט"ו ב') (המשך משנה): כל הכתוב במגילת תענית (שיש ימים) 'דלא למספד', לפניו אסור (בהספד), לאחריו מותר (שכיון שעבר היום, לא חיישינן). רבי יוסי אומר: לפניו ולאחריו אסור.

(המשך משנה): (ימים שכתוב בהם רק) 'דלא להתענאה', לפניו ולאחריו מותר. רבי יוסי אומר: לפניו אסור, לאחריו מותר.

(י"ז ב') **תנו רבנן**: אלין יומיא דלא להתענאה בהון, ומקצתהון דלא למיספד בהון: מריש ירחא דניסן עד תמניא ביה, איתוקם תמידא, דלא למיספד בהון. מתמניא ביה עד סוף מועדא (סוף פסח) איתותב חגא דשבוועיא, דלא למיספד בהון.

תניא: הימים האלה הכתובין במגילת תענית, לפנייהם ולאחרייהם אסורין. שבתות וימים טובים, הן אסורין, לפנייהן ולאחרייהן מותרין. ומה הפרש בין זה לזה? הללו דברי תורה, ודברי תורה אין צריכין חיזוק. הללו דברי סופרים, ודברי סופרים צריכין חיזוק.

שיטות הראשונים

מגילת תענית: כתב הרי"ף, על פי מסקנת הגמרא בראש השנה, דהאידינא בטלה מגילת תענית, חוץ מחנוכה ופורים.¹ דעת הראב"ד, דדוקא יחיד יכול להתענות בהן; אבל ציבור אסורין לגזור תענית בהן, ואפילו לפנייהם ולאחרייהם נמי אסור.² ודעת ה"ן שלמאן דאמר בטלה מגילת תענית, אף לגזור בו תענית לציבור קאמר. וכן פסק השו"ע.³

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תענית, סימן תקעג)

א. הלכתא בטלה מגילת תענית, וכל הימים הפתובים בה מתר להתענות בהם וכל שכן לפנייהם ולאחרייהם, חוץ מחנכה ופורים שאסור להתענות בהם בעצמם, אכל לפנייהם ולאחרייהם מתר; וכן שבתות וימים טובים וראשי חודשים מתרים לפנייהם ולאחרייהם. **הגה**: מי שיש לו נשואין בחנכה אין לו להתענות, אכל אם יש לו נשואין בניסן מתענה ביום חפתו, אפלו בראש חודש ניסן, מפני שהוא אחד מן הימים שמתענים בהם, כדלקמן סוף סימן תק"פ (הגהות מנהגים ולקוטי מהר"ש).

¹ דגרסינן במסכת ראש השנה בפירקא קמא (י"ח ב') איתמר, רב ורבי חנינא אמרי: בטלה מגילת תענית. רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי: לא בטלה. והלכתא בטלה (י"ט ב') והלכתא לא בטלה. קשיא הלכתא אהלכתא. לא קשיא, כאן בחנוכה ופורים, כאן בשאר יומי.

² וראיה לדבר ממאי דאמרינן בגמרא דרב נחמן גזר תעניתא בי"ב באדר, ואמרו ליה יום טוריניוס הוא. וכיון שבטלה מגילת תענית, כי הוי יום טוריניוס מאי הוי? אלמא משמע דאע"פ דבטלה אין גוזרין בו תענית לכתחילה על הצבור.

³ או"ח תקעג, א. רבינו ירוחם והטור הביאו דברי הראב"ד, וכתב הב"י שיש לתמוה עליהם, שהביאו דבריו בלא חולק עליהם, ולא כתבו שאין המנהג כן. מקורות: רי"ף (ו ב בדפיו). ראב"ד (הו"ד ברא"ש ור"ן). רא"ש (סי' כד). ר"ן (ז א ברי"ף, ד"ה אבל).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

באלו ימים אין גוזרים תענית על הצבור

(ט"ז ב') (המשך משנה: (1) אין גוזרין תענית על הצבור בתחילה בחמישי, שלא להפקיע השערים.⁴ אלא שלוש תעניות הראשונות (גוזרים) שני וחמישי ושני, ושלוש שניות (מותר לגזור) חמישי שני וחמישי. (2) רבי יוסי אומר: כשם שאין הראשונות בחמישי, כך לא שניות ולא אחרונות.

(המשך משנה: (אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים בחנוכה ובפורים. ואם התחילו, אין מפסיקין, דברי רבן גמליאל. אמר רבי מאיר: אף על פי שאמר רבן גמליאל אין מפסיקין, מודה היה שאין משלימין (להתענות כל היום. אלא אוכלים סמוך לערב). וכן תשעה באב שחל להיות בערב שבת (אין משלימין, שלא להיכנס בצום לשבת).

(י"ח ב') (שנינו, ואם התחילו אין מפסיקין. ומברר) וכמה הויא התחלה (שאינו מפסיק לאחר מכן)?

רב אחא אמר: שלוש (תעניות).

רבי אסי אמר: אחת.

(שנינו במשנה: אמר רבי מאיר מודה היה רבן גמליאל שאין משלימין) אמר רב יהודה אמר רב: זו דברי רבי מאיר שאמר משום רבן גמליאל. אבל חכמים אומרים: מתענה ומשלים (עד חשיכה).

דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא: הלכה מתענה ומשלים.

שיטות הראשונים

וכמה הויא התחלה: פסקו רבינו חננאל, רי"ף, רא"ש, ורמב"ם כרב אסי, "ואם התחילו להתענות על הצרה אפלו יום אַחַד, ופָּגַע בָּהֶן יום מֵאֶלּוּ - מִתְּעַנִּין וּמְשַׁלְּמִין הַיּוֹם בְּתַעֲנִית." וכן פסק השו"ע.⁵

הלכה מתענה ומשלים: כתבו תוספות, דאראש חודש קאי.⁶ דאי אחנוכה ופורים, אינו יכול להתענות, ד"יום משֶׁתָּה וְשִׁמְחָה' כתיב. ודעת הרמב"ם דאכולהו קאי.⁷

אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים: כתב רבינו ירוחם אסור להתענות בראש חודש כך פשוט במגילת תענית. ונראה, דכיון דבטלה מגילת תענית, דאינו אסור. ודעת הרמב"ם, תוספות, ואור זרוע, שאסור.⁸ וכן פסק השו"ע.⁹

⁴ כשרואין בעלי חניות שקונין למוצאי יום חמישי שתי סעודות גדולות, אחת לליל חמישי ואחת לשבת, סבורים שבא רעב לעולם ומיפקיעים השער. אבל משהתחילו להתענות, יודעין שאינו אלא מפני התענית. רש"י. ור' להלן.

⁵ או"ח תקעבב. יש להעיר שהרי"ף גרס רבי יוסי במקום רבי אסי. וכתב הר"ן, רבי אחא ורבי יוסי תנאי נינהו. מקורות: רי"ף (ז א בדפיו). רמב"ם (הל' תעניות א,ז). רא"ש (ס' כה).

⁶ ור' ביה"ל (תיחא, ד"ה ראש חודש) שדן אם מותר בראש חודש תענית שעות. ומסקנתו שאסור.

⁷ מקורות: תוספות (י"ח ב', ד"ה הלכה). רמב"ם (הל' תעניות א,ז).

⁸ כתב הב"י, וכן נראה מדאמרינן בתענית (י"ז ב'), ראש חדש דאורייתא הוא, וכן נראה מהירושלמי. כתב האור זרוע, 'ואף על גב דפרישית דבראש חודש אי בעי אכיל דברים הטעונים ברכת המזון, ואי בעי לא אכיל אלא שאר דברים, אעפ"כ המוציא על סעודת ראש חודש ואוכל ושותה בו בטוב, הרי זה משובח.' והו"ד בדרכי משה.

⁹ או"ח תיחא. מקורות: רמב"ם (הל' תעניות א,ז). רבינו ירוחם (נתיב יא ח"א). תוספות (י"ב א', ד"ה ואם; י"ח ב', ד"ה הלכה). אור זרוע (הל' ראש חודש ס' תנג).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולחן בן הרב ישראל זצ"ל

המתענה בראש חודש חנוכה או פורים: כתב בהגהות מיימוניות, בשם ה"ר אלחנן, הנודר להתענות בראש חודש, חנוכה, ופורים, צריך למיתב תענית לתעניתו.⁴⁰ וכן פסק השו"ע.⁴¹

אין גוזרין תענית על הציבור בתחלה ביום חמישי: דעת רבי יוסי, כשם שאין הראשונות בחמישי כך לא שניות ולא אחרונות. וכן פסקו הרמב"ם והמאירי, "וְאִין גּוֹזְרִין בְּתַחֲלָה תַעֲנִית אֶלָּא בְּשַׁנֵּי בְּשַׁבַּת וּבְחַמִּישֵׁי שְׁלֹא־חָרְיוּ וּבְשַׁנֵּי שְׁלֹא־חָרְיוּ, וְכֵן עַל סֵדֶר זֶה שְׁנֵי וְחַמִּישֵׁי וְשְׁנֵי, עַד שְׁיִרְחֲמוּ." וכן פסק השו"ע.⁴²

האם הדין נכון גם בשאר תעניות שאינן על גשמים: רש"י ביאר שהחשש להפקעת שערים, שכשרואים שקונים במוצאי יום חמישי שתי סעודות גדולות, אחת ליום התענית ואחת לשבת, סבורים שבא רעב לעולם ומייקרים השער.⁴³ וכתב הר"ן, שלפי זה, לאו דווקא בתענית גשמים אלא הוא הדין בתענית על כל צרה. ובשם ר"י כתב, דבתענית של גשמים בלבד אמרו, שאז השער מתייקר, כשרואים שמתענים על הגשמים. ולא רצו חכמים שתהא הפקעת השער בתחילה בחמישי, מפני כבוד השבת. והרמב"ם לא הזכיר טעם.⁴⁴ וכתבו הגאונים, שבשום מקום אין גוזרים תענית לכתחילה אלא בשני. וכן פסק השו"ע.⁴⁵

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ראש חודש, סימן תיח)

- א. ראש חודש אסור בתענית.
- ב. אין גוזרין תענית על הציבור בראשי חודשים, חנוכה ופורים. ואם התחילו, שגזרו להתענות כך וכך ימים והתחילו בהם קדם ראש חודש אפלו יום אחד, אין מפסיקין, ומתעניין ומשלימין.
- ה. המתענה בראש חודש או בחנוכה ופורים תענית חלום, צריך למיתב תעניתא לתעניתיה. (או"ח, הלכות תענית, סימן תקעב)
- א. אין גוזרין תענית על הציבור בתחלה ביום חמישי, שלא להפקיע (פי' שלא ליקר השער) שערים; ואפלו במקום שאין לחוש לכך.
- ב. אין גוזרין תענית על הציבור בראשי חודשים, או בחנוכה ופורים, או בחלו של מועד; ואם התחילו להתענות על הצרה, אפלו יום אחד, ופגע בהם יום (אחד) מאלו, מתעניין ומשלימין היום בתענית.

⁴⁰ מדאמרינן בפרק קמא דראש השנה (י"ח ב') על שהתענו בחנוכה בשוגג צאו והתענו על מה שהתעניתם.

⁴¹ או"ח תיח.ה. מקורות: הגהות מיימוניות (הל' תעניות א, יב, אות ט).

⁴² או"ח תקעב.א. מקורות: רמב"ם (הל' תעניות א, ה). מאירי (י"ח א', ד"ה המשנה הששית).

⁴³ והקשו על רש"י שהיאך יפקיעו את השערים בשביל שקונין לצורך השבת ולצורך התענית, דאדרבה בשאר הימים קונין יותר, שאוכלין ב' סעודות, ובתענית אין אוכלין אלא אחת! שמא תאמר שהם מרבים לאכול בשר ויין מפני התענית, והרי אין לחוש על הפקעת השער אלא על התבואה, ולא על בשר ויין, שהמפקיע בהן השער הרי זה משובח מפני שהוא ממעט את התיפלה, כדאיתא בפרק הספינה (צ' ב').

⁴⁴ וכתב המגיד משנה, שלא הזכיר הרמב"ם טעם, לפי שאפילו במקום שאין לחוש לכך, כגון בעיר שרובה גויים, הדין כן. וכדברי הגאונים, שהובאו בסמוך. וכתב המגיד משנה וכן נהגו ועיקר.

⁴⁵ מקורות: רש"י (ט"ו ב', ד"ה שלא להפקיע). ר"ן (ז א ברי"ף, ד"ה מתני' אין).